

TEMA VIII

EL RÈGIM DE LA RESTAURACIÓ (1875-1898).

Concepte i característiques del sistema de la Restauració.

La Restauració borbònica (1875-1923), període iniciat amb el restabliment de la monarquia borbònica en la persona d'Alfons XII després de la inestabilitat revolucionària del Sexenni democràtic, va significar la implantació d'un nou sistema polític que reimplantà el liberalisme doctrinari i retornà al poder la burgesia conservadora i latifundista. La intenció era construir i consolidar un estat políticament estable i conservador, capaç de defensar i garantir els interessos dels propietaris i dels diferents grups econòmics que dominaven l'Estat. De fet, es tractava de contrarestar el perill que representaven per a l'ordre socioeconòmic establert els corrents ideològics demòcrates, republicans, marxistes i anarquistes.

El règim de la Restauració aportà una important estabilitat a la vida política espanyola: pacificació del carlisme, cessament del colpisme militar, llarga vigència de la constitució de 1876 i el sistema de tornisme ideat per Cánovas del Castillo. **El sistema canovista** es basava en l'existència de dos grans partits, el Partit Conservador i el Partit Liberal, anomenats partits dinàstics, que es tornaven en el poder (torn pacífic), a la manera anglesa. El funcionament del sistema estava manipulat per la pràctica del caciquisme i el frau electoral, per a garantir el torn. D'aquesta manera tan poc democràtica, es garantia el poder a un dels dos partits lleials a la monarquia i totes les altres forces polítiques del país restaven al marge d'aquest joc polític.

La Restauració es divideix en dues grans etapes:

Des del 1874 fins al 1898, etapa de consolidació del sistema, amb l'alternança de governs conservadors i liberals.

Des del 1898 fins al 1931, etapa de crisi del sistema, coincidint amb el regnat d'Alfons XIII (1902-1931).

1. El regnat d'Alfons XII i els fonaments de la Restauració

El procés d'aglutinació de les forces defensores de la Restauració Borbònica va plasmar-se en la publicació per part del príncep Alfons del seu programa com a rei. Aquest document és conegut com el Manifest de Sandhurst, nom de l'Acadèmia militar anglesa on es trobava realitzant el seus estudis. Finalment, tot i que Cánovas era partidari d'una transició pacífica, el 31 de desembre de 1874, el general Martínez Campos va proclamar, a Sagunt, el príncep Alfons de Borbó rei d'Espanya. Immediatament es constituí un govern presidit per Cánovas del Castillo i es convocaren eleccions a corts constituents.

1.1. La constitució de 1876 i el final dels conflictes bèl·lics.

Les noves Corts aprovaren, el 1876, una nova Constitució inspirada en el pensament de Cánovas de Castillo que pretenia crear un sistema estable vàlid per a qualsevol partit que arribés al poder i acceptés les regles bàsiques del sistema. La sobirania residia en les corts amb el rei. Aquest es reservava àmplies atribucions, inclosa la de suspendre o dissoldre les Corts i designar el president del govern i els ministres. Les Corts constaven de dues cambres: el Congrés (no s'establia el tipus de sufragi per l'elecció dels representants) i el Senat, integrat per senadors vitalicis nomenats per la Corona, i altres elegits per les corporacions de l'Estat i els principals contribuents. Recoïa una important declaració de drets (impremta, reunió, associació, petició) però remetia a futures lleis especials que en desenvoluparien i en precisarien l'exercici. Es restringia la llibertat de culte a una simple tolerància i es declarava que la religió catòlica era la de l'estat. L'Estat s'organitzava de forma centralista. Es controlaven els ajuntaments —en les poblacions de més de 30.000 habitants, els batlles eren nomenats pel rei. S'establia la unitat de codis i la igualtat jurídica dels espanyols, quedant abolits els furs de les Províncies Basques, establint la igualtat fiscal i de servei militar per a tots. D'aquesta manera es creà un sistema parlamentari liberal amb un funcionament escassament democràtic.

A l'inici del regnat d'Alfons XII el govern conservador, presidit per Cánovas del Castillo, inicià una sèrie d'actuacions que van possibilitar el funcionament del sistema. Finalitzaren els dos

conflictes armats existents: la guerra de Cuba (pau de Zanjón, 1878) i el conflicte carlí (final de la guerra a Catalunya el 1875 i al país Basc el 1876). Aquest procés va anar acompanyat de mesures centralitzadores com la llei de 1876 que abolia definitivament els furs bascs i navarresos, i s'aprovà el nomenament pel rei dels batlles a les poblacions de més de 30.000 habitants. Al 1878 es promulgà la llei electoral que fixava el sufragi restringit i limitava el dret de vot. Igualment s'adoptaren disposicions legals repressives que limitaren els drets individuals, restriccions a les llibertats de càtedra, associació, expressió i premsa.

1.2. El sistema canovista.

Cánovas va configurar un sistema polític a semblança del parlamentarisme britànic amb dos partits polítics que s'alternen en el poder, constituint el que es coneix com "**el torn pacífic**", pràctica que va dominar la vida política dels governs de la Restauració. Cánovas veia necessària una nova Constitució (1876) moderada i flexible, que establís unes "regles de joc" obertes, per a recollir totes les branques del liberalisme, que evités els pronunciaments i mantingués un ordre polític i públic estable. La idea fonamental del sistema canovista es basava en l'existència d'una "**constitució històrica**" de la Nació: creació històrica, obra de Déu i amb una destinació pròpia que havien de determinar i construir els homes que la componien. Suposava, per tant, la sobirania conjunta de les institucions tradicionals —Rei i Corts. Els partits oficials havien d'acceptar aquest principi de legalitat constitucional.

Els dos grans partits de la Restauració van ser el Partit Liberal-Conservador i el Partit Liberal Fusionista, coneguts com "conservadors" i "liberals" respectivament. Es tractava de partits de notables, és a dir, de la reunió de diversos líders polítics amb les seves respectives clienteles, els seus òrgans de premsa i els seus suports locals, cadascun dels quals liderava una facció. Si un partit perdia la unitat interna mentre estava en el govern, el rei podia llevar-li la seva confiança i cridar a l'oposició perquè formés nou govern i convoqués les eleccions, mitjançant el que es coneixia com "decret de dissolució".

El Partit Conservador es va organitzar al voltant del seu líder indiscutible, Cánovas del Castillo, que va aglutinar al seu costat a l'antic Partit Moderat i a la Unió Liberal. En aquests partits predominaven elements de l'aristocràcia, grans propietaris de la terra i industrials. Contava, igualment, amb el suport de sectors catòlics no integristes. **El partit Liberal-Fusionista** va sorgir més tard, ja que les faccions que l'havien de compondre estaven desorganitzades després del fracàs del Sexenni. Es va consolidar el 1881, quan van accedir al poder sota la direcció de Sagasta, el seu líder durant el darrer quart de segle. El seu programa fonamental era desenvolupar els drets reconeguts a la Constitució de 1869. En el fusionisme es varen donar cita els diferents partits monàrquics del Sexenni: constitucionalistes, radicals i alguns republicans moderats. Va aconseguir una influència notable entre els professionals liberals, comerciants, banquers, militars i funcionaris.

El tornisme pacífic entre els partits dinàstics suposava la sistemàtica manipulació electoral mitjançant diversos mecanismes. Periòdicament, i de forma pactada, el rei encarregava la formació d'un nou govern al partit al qual tocava governar. Aquest, des del Ministeri de Governació, confeccionava l'**encasellat** o llista de diputats que havien de sortir elegits en cada districte, reservant sempre alguns escons a l'oposició dinàstica. L'encasellat es lliurava als governadors civils perquè l'imposessin a la província i als ajuntaments mitjançant el cacic local (**caciquisme**). Amb aquest objectiu es manipulava el cens d'electors, es coaccionava el vot i, si amb això no n'hi havia prou, es canviaven les actes de resultats (**tupinada**). Les llistes de diputats estaven formades per membres de l'alta burgesia i l'aristocràcia, que constituïen una oligarquia que monopolitzava els càrrecs politicoadministratius i els escons de les Corts. En nombroses ocasions es presentaven com a candidats a diputats persones que no tenien cap relació amb el districte al que, en teoria, representaven (**cunerisme**). D'aquesta manera podien controlar tots els ressorts del poder i exercir-lo en benefici de les classes dominants a les quals representaven.

Caciquisme.

Sistema polític pel qual una democràcia parlamentària és falsejada per la manipulació electoral exercida per persones influents, que serveixen d'enllaç entre l'oligarquia que deté el poder i els habitants de llurs localitats. El poder del cacic naixia dels seus serveis generals i del seu espai i propietats rurals. L'advocat o terratinent es convertia, com polític nacional, en el representant de la seva regió, servint i representant els interessos dels seus partits treballant a favor d'ells. Aquests grans oligarques se servien al seu torn de clienteles a les quals protegien de les lleis, els impostos o les obligacions militars. Al seu torn, les clienteles, ja es basessin en el control de mercat de treball local o en vincles més subtils, eren la realitat més autèntica de la vida local i el suport del cacic.

A la mort d'Alfons XII, el 1885, li succeirà com a Regent la seva esposa Ma Cristina, mantenint-se el torn de partits després del cridat **Pacte del Pardo** entre Cánovas i Sagasta. Els liberals

governaren de 1885 a 1890 (parlament llarg) i Sagasta inicià un cert reformisme: llei d'associació i de jurats, abolició de l'esclavatge, nou codi civil i nova llei electoral, la de 1890, que restablí definitivament el sufragi universal masculí. Es va produir una progressiva participació dels republicans a les eleccions a la vegada que emergien forces d'oposició com els nacionalismes català i basc i es recuperava el moviment obrer.

2. L'oposició al sistema polític.

El règim de la Restauració va mantenir una gran discriminació i una forta repressió envers les forces polítiques i socials considerades com a oposició. Aquestes van estar compostes per seguidors de diferents opcions polítiques: republicans, carlistes, socialistes, anarquistes, i associacions obreres de diferent inspiració que havien quedat inicialment fora del sistema bipartidista. L'oposició va ser, no obstant això, lleu, a causa de la divisió existent entre les diferents fraccions que componien cadascuna d'aquestes organitzacions i a causa de la dificultat que van demostrar per arrelar en la societat i arrossegar a unes masses que no estaven formades políticament.

2.1. Els republicans.

El republicanisme, el gran vençut pel cop militar de 1874, es trobava dividit tant per diferències estratègiques (participar en el sistema, inhibició o revolució), com per d'altres de caire ideològic (federalistes contra unitaristes, liberals contra socialitzants). Els diferents partits es van organitzar al voltant dels principals líders: els federalistes de Pi i Margall, els possibilistes de Castelar, els progressistes de Ruiz Zorrilla, els radicals de Lerroux, els reformistes de Melquíades Álvarez, etc. Al final de segle es produïren, però, alguns intents de coordinació (Unió Republicana del 1893, 1900 i sobretot del 1903), impulsats per la figura prestigiosa de Salmerón.

2.2. El carlisme.

Després de la seva derrota militar el 1876 i del suport de la jerarquia catòlica i del Vaticà a la dinastia alfonsina el carlisme pateix una profunda escissió. Per una banda uns sectors s'integraren dins el canovisme, d'altres, encapçalat per Ramon Nocedal, van optar per la creació d'un partit ultracatòlic integrista. El carlisme oficial va evolucionar cap a posicions foralistes i regionalistes molt conservadores, tot oblidant les velles pretensions insurreccionalistes.

2.3. El moviment obrer

El cop d'estat del general Pavía i poc després la Restauració del 1875 posà en la il·legalitat les societats obreres. La Federació Regional Espanyola de l'AIT continuà existint clandestinament, però la seva incidència real entre els obrers es féu cada cop més petita al temps que s'incrementaven les diferències entre els sectors partidaris del sindicalisme reivindicatiu i de masses (anarcosindicalisme català), i els sectors insurreccionalistes amb formulacions nihilistes (predominant a Andalusia). Els primers defensaven la lluita per la revolució social a mitjà termini, mentre que els segons propugnaven la via directament revolucionària armada. Aquesta divisió i la repressió exercida pel poder va afavorir l'aparició d'actes individuals de violència terrorista: atemptat contra Martínez Campos (setembre 1893), bomba al Liceu (novembre 1893) i assassinat de Cánovas el 1897. Les accions terroristes eren contestades amb una implacable i indiscriminada repressió per part del govern (procés de Monjuïc, 1896-1897).

Pel que fa al corrent marxista, els socialistes tingueren la principal força a Madrid, on el 1879 el tipògraf Pablo Iglesias fundà el Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE). La influència del partit es va estendre lentament i de manera limitada a Madrid, Biscaia i Astúries, però no va tenir massa influència a Andalusia o a Catalunya. El 1888 es fundà a Barcelona la seva central sindical, la Unió General de Treballadors (UGT).

3. Els nacionalismes perifèrics.

Uns dels fets polítics més rellevants de l'època de la Restauració va ser l'aparició d'importants moviments de caràcter regionalista a Catalunya, al País Basc i a Galícia. Aquests moviments van sorgir com a reacció contra les polítiques uniformistes i centralitzadores de l'Estat i reivindicaven el seu particularisme dins l'Estat. Al final del segle, i particularment a partir de la crisi de 1898, les manifestacions regionalistes esdevingueren reivindicacions polítiques estrictament nacionalistes que anaven des de la descentralització fins a la independència –poc freqüent aleshores.

3.1. El Nacionalisme català.

El catalanisme començà a manifestar-se a la primera part del s XIX. La industrialització del Principat, amb el consegüent acostament a la nova problemàtica de l'Europa occidental, augmentà la diferenciació de la societat catalana de la resta de la monarquia espanyola. L'aparició del romanticisme, amb la reivindicació i exaltació de la història, del dret i l'organització política medievals, contribuï a mantenir el sentiment de diferenciació, mentre la renaixença de la literatura i de l'idioma propi, que altrament s'havia mantingut sempre viu en el poble, contribuï a redescobrir entre alguns escriptors la unitat dels Països Catalans. Durant la primera part del s XIX, algun tipus de catalanisme s'expressà, entre els carlins, amb la reclamació del restabliment dels furs; entre els republicans, amb el federalisme; i entre els progressistes i els liberals, amb la descentralització que propugnaven dins la monarquia constitucional. Ja el 1870 havia estat creada a Barcelona, la primera associació exclusivament catalanista, amb un nom tan significatiu a l'Europa d'aquell temps com La Jove Catalunya. A Barcelona, el 1879, el federalista **Valentí Almirall** fundà el primer diari en català, el "Diari Català", al servei del catalanisme, des del qual fou convocat el Primer Congrés Catalanista (1880). El 1882 fou creat el **Centre Català** impulsat igualment per Almirall, que decidí d'intervenir en la vida política, bé que sense formar partit, i promogué la presentació a Alfons XII del *Memorial de Greuges* (1885), primer acte en què col·laboraren polítics i intel·lectuals catalanistes amb elements directius de l'economia catalana. El Centre Català sofrí una escissió, i els dissidents políticament conservadors i nacionalment avançats, fundaren la **Lliga de Catalunya** (1887). Un dels primers actes de la nova entitat fou d'adreçar un missatge en català a la reina regent, Maria Cristina, en el qual demanaven la instauració d'un ampli règim autonòmic al Principat. Li fou lliurat en la seva visita a Barcelona, amb motiu de l'Exposició Universal del 1888, durant la qual fou reina dels jocs florals.

Les entitats i els periòdics catalanistes havien anat creixent arreu del Principat i les reivindicacions catalanistes adquirien una gran amplitud. Per tal de respondre a aquestes manifestacions nacionalistes, fou creada la **Unió Catalanista**, que en l'assemblea constitutiva celebrada a Manresa (1892) aprovà les *Bases per a la Constitució Regional Catalana (Bases de Manresa)*. La doctrina regionalista durant aquest període fou expressada, sobretot, per Almirall en *Lo Catalanisme* (1886) en el camp de l'esquerra; per Mañé i Flaquer en *El Regionalismo* (1887) en el camp conservador; per Torras i Bages en *La tradició catalana* (1892) en el camp conservador catòlic. A les Balears intentaren de difondre la doctrina regionalista Ruiz i Pablo i Miquel de Sants Oliver. Publicaren les revistes "Nova Palma" (1898) i "La Veu de Mallorca" (1900).

La renaixença.

Amb el nom de Renaixença es designa un moviment d'ample abast, essencialment cultural i literari, però també de conscienciació política, que sorgeix cap a 1830 i que té com a component bàsic el redescobriments de la cultura i la societat catalana com un fet diferencial important que cal potenciar de diverses maneres. Aquest moviment es va produir i va evolucionar a Catalunya al mateix temps que el Romanticisme. "La Pàtria" (1833) de B. C. Aribau es considera el punt de partida del moviment. A la dècada dels 70 comencen la seva producció literària els escriptors més importants del moviment: Jacint Verdaguer, Àngel Guimerà i Narcís Oller.

Regionalisme.

Doctrina política i social consistent a afavorir, dins un mateix estat, el paper dels agrupaments regionals delimitats per la geografia i la història. Partint del concepte de regió com a entitat intermèdia entre la comunitat i la nació, però dotada de prou unitat per a tenir una identitat pròpia que la diferencia de la resta del país, el regionalisme representa la consciència regional com a ideologia, com a moviment social o com a programa reivindicador d'alguna forma de reconeixement d'aquella personalitat regional.

Nacionalisme

Actitud política derivada directament del fet d'atribuir, en un terreny ètico-polític, un valor altíssim al fet nacional o a la nació. Com a conseqüència, però, de la impossibilitat de reduir, històricament, la nació, a un concepte unívoc, les manifestacions variades que aquesta actitud política ha tingut obliguen a parlar de *nacionalismes*, més que no pas de *nacionalisme*. Quan el regionalisme accentua la seva dimensió política i reivindica fites elevades d'autogovern, basant-se en el principi de les nacionalitats (a cada nació, un Estat), parlem de *nacionalisme*. El terme *nacionalisme* va estendre's a finals del segle XIX, quan els nacionalistes van incidir en el sistema polític per mitjà de partits ben estructurats.

3.2 El nacionalisme basc.

Al País Basc, l'abolició dels furs el 1876 va provocar una reacció notable que es va concretar en el naixement del moviment foralista, que defensava el manteniment de la societat tradicional basca i rebutjava la imposició de la política espanyola a Euskadi. D'altra banda, va començar a enfortir-se un corrent de defensors de la llengua i cultura basques, contra el procés d'espanyolització provocat per l'emigració massiva cap a les zones industrialitzades de Biscaia. **Sabino Arana** elaborà el primer programa nacionalista i el 1894 foren establertes les bases del **Partit Nacionalista Basc** (PNB). Enfront del foralisme anterior, els trets principals del moviment nacionalista inspirat per Sabino Arana consistiren en un marcat tradicionalisme ("velles lleis") i antiliberalisme, en la defensa del sistema foral, la valoració de la llengua èuscar com a eix de

l'activitat cultural dels bascs, i en la consideració del catolicisme com un tret connatural del País Basc alhora que s'hi afegiren altres elements de tipus racial (rebuig als immigrants).

4. El desastre de 1898.

La primera guerra per l'Autonomia de Cuba va començar l'any 1868 amb la guerra dels 10 anys, que va acabar amb la Pau de Zanjón amb la qual es va abolir l'esclavitud i es va acordar un Règim d'Autonomia per a la Illa. Posteriorment es va produir l'anomenada "guerra chiquita" que va durar uns mesos i va ser durament reprimida.

Els governs de la Restauració havien propugnat una política exterior aïllacionista per evitar que Espanya es veiés implicada en possibles conflictes internacionals, però aquesta política implicava igualment l'aïllament respecte a les seves colònies d'ultramar. Tanmateix els diferents governs no van saber donar resposta als problemes que existien en les colònies, ni van complir els compromisos subscrits a la pau de Zanjón. L'origen del conflicte va estar en una inadequada política colonial i en el desig d'expansió dels Estats Units que havien incrementat notablement la seva relació comercial amb Cuba, principalment la demanda de sucre. El 1893, Antoni Maura intentà, com a ministre d'ultramar, atorgar autonomia a Cuba, però fracassà pel fort rebuig dels sectors de l'oligarquia cubana. El 1895, quan finalment s'iniciava el projecte d'autonomia, va esclatar la insurrecció ("grito de Baire") separatista sota la direcció d' **Antonio Maceo, José Martí i Máximo**.

Començà una intensa guerra de guerrilles i el govern espanyol envià Martínez Campos que al poc temps va ser substituït pel general Valeriano Welier que no va dubtar en aplicar mètodes brutals (concentració de la població pagesa a les ciutats). Els Estats Units van accentuar la pressió sobre Espanya responent als interessos de les grans companyies sucreres i a una agressiva campanya de premsa que denunciava la brutalitat dels espanyols. El 1898 els Estats Units declararen la guerra a Espanya, aprofitant un incident fortuït, l'explosió del vaixell nord-americà **Maine** al port de l'Havana, que els nord-americans interpretaren com un atemptat espanyol. El conflicte es va estendre a les Filipines on havia sorgit un moviment nacionalista que lluitava per la independència al temps que els nord-americans venien manifestant interessos estratègics de penetració al Pacífic sud. La guerra va demostrar la feblesa espanyola envers el potencial militar dels EUA. La flota espanyola va ser derrotada a les batalles navals de Cavite (Filipines) i a la badia de Santiago de Cuba. Una vegada consumada la derrota militar es produí la rendició, iniciant-se les negociacions que culminaren al desembre de 1898 amb la signatura dels acords de **Pau de París**. Espanya cedia als Estats Units les Filipines, Puerto Rico i la illa de Guam, Cuba restava teòricament independent però sota la protecció nord-americana.

La derrota militar i la pèrdua de les colònies d'ultramar va ser considerada un autèntic desastre a l'Espanya de finals de segle. Es generà un ambient pessimista i de crítica al sistema canovista. Com a resposta a la crisi, apareix el **regeneracionisme**, un corrent de pensament caracteritzat per la voluntat expressa de renovar el país, no tan sols en el terreny econòmic, sinó també en el cultural, el social i el polític.